

Спірними місцями цієї книжки можуть бути такі: вже згаданий ужиток слова «intercommunio» замість «intercommunio»; повторення думок через велику віддаленість між датами написання статей, що, утім можна розглянути і як потрібне нагадування і наголос на важливості тем. Багато тез Аржаковського можуть сприйматися по-різному: для оптимістів – як сон, для песимістів – як ілюзія, для кард. Паоло Марії Мартіні і папи Франциска – як реальність, що нині набирає конкретних форм!

Антуан Аржаковський пропонує читачеві цікаві ідеї для практичного застосування. Ось деякі з його пропозицій: «За зразок було визнано модель Собору Російської Церкви 1917 року, що передбачила залучення мирян до активної участі в соборі» (с. 155). «Світ є простором діалогу між Богом та людьми – або ж його відсутності» (с. 157). «Треба прийняти всі наслідки хрещальної еклезіології, особливо в плані взаємного визнання хрещення між Католицькою, Протестантськими та Православними Церквами» (с. 158).

А найцікавіша є практична підказка – щоб «голова Асамблеї православних єпископів у країні, яка є переважно католицькою (як Франція), визнав голову католицької асамблеї країни як свого голову на адміністративному рівні» (с. 159). І замість висновку: «Православна Церква єдина, вона не є монолітною [...] надмірне наголошення на полюсі єдності Православної Церкви зменшує в неісторичний – можна б сказати: монофізичний – спосіб дійсність церковної різноманітності Православ'я» (с. 165). Церква помісна єднається із вселенською через визнання від інших Церков. «Між Церквами можуть бути різні *ступені* взаємного визнання», і це може привести до «опосередкованого сопричастя між Церквами» (с. 167). Для розуміння цього принципу треба пам'ятати, що Церква має подвійну природу: «неконфесійну та інституційну», де, як уже було сказано, правило молитви має першість порівняно з правилом віри (с. 167).

Михайло Димид

Андрій Баумейстер. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. Київ: Дух і літера 2012. 408 с.

Центральна частина центрального розділу – «Про співвідношення між вірою і розумом» – енцикліки папи Івана Павла II «Віра і розум» (43, 44) подається під титулом «Неминуща новизна ідей св. Томи Аквінського». Власне в цьому дусі Андрій Баумейстер підготував книжку «Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання». Вихід в україномовному академічному середовищі цього видання є знаковим, оскільки вперше в Україні подається так систематично і точно – як з погляду аналізу, так і з погляду формулювання – виклад думки святого Томи.

Уже в самій назві монографії – «Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання» – заанонсовано чотири частини, з яких вона складається. Ці складові представляють особу й інтелектуальну спадщину св. Томи (I частина), науковість теології в контексті інтелектуального дискурсу XIII століття (II частина), метафізику як науку про буття в інтелектуальних пошуках Аквіната (III частина), епістемологію і споглядання сутності Бога (IV частина).

Іван Павло II навчає, що

великою заслугою св. Томи було те, що він показав в істинному світі гармонію розуму і віри. [...] Саме віра є своєрідною «функцією думки»; людському розумові не треба ані заперечувати самого себе, ані принижуватися, щоб прийняти істини віри; людина завжди доходить до них унаслідок добровільного і свідомого вибору. Саме тому Церква завжди слушно вважала св. Тому майстром умовиводів і взірцем належного вивчення теології.¹

Проте Аквінат не лише відводив філософії належне місце у стосунку до теології, а й забезпечував їй автономність, так необхідну для її розвитку. [...] *Omne verum, a quocumque dicatur, est a Spiritu Sancto*². Св. Тома, будучи правдивим «апостолом істини»³, шукав її всюди і в усьому: чи то були богонатхненні тексти Святого Письма, чи філософські трактати Арістотеля. Аквінат застосовує філософію і щоб поглибити розуміння сотвореного світу, і щоб наблизитися до розуміння об'явлених божественних тайн. Варто зазначити, що св. Тома був насамперед теологом і застосовував філософію власне як теолог. Бо і буття сотвореного світу, дослідженням якого займається філософія, і одкровення божественних істин, розуміння яких поглиблює теологія, походять з одного джерела.

Андрій Баумейстер не обмежується лише історичним викладом думки св. Томи, але систематично, крок за кроком, аналізує тексти Аквіната й тексти інших авторів, сягаючи таким чином безпосередньо першоджерел. Розвиток концепції теології пізнього Середньовіччя не лише як особистого досвіду спілкування з Богом (як такий він завжди необхідний для теолога), але і як систематизованого знання про Бога, надає аргументи для ствердження про науковість теології, основоположними принципами якої є істини віри. Коментарі св. Томи на «Сентенції» Петра Ломбарда і на трактат Боеція «Про Трійцю», «*Summa contra gentiles*» і «*Summa theologiae*» аналізуються з метою викристалізувати розуміння його концепції *sacra doctrina*.

Визначивши предмет, концепцію і методологію теології Аквіната, Андрій Баумейстер розглядає буття як таке, *ipsum esse per se subsistens*, що своїм існуванням не завдячує нічому сторонньому, лише самому собі. І цим буттям є Бог.

¹ Іван Павло II. Енцикліка «Віра і розум», 43.

² Тома Аквінський. *Summa theologiae* I-II, q. 109, a. 1, ad 1.

³ Павло VI. Апостольське послання «*Lumen ecclesiae*», 8.

Святий Тома говорить про три шляхи, або способи богопізнання: через ствердження, через заперечення і через піднесення, які також називають *via affirmativa*, *via negativa* і *via eminentiae*. В контексті стверджувального способу розглядаються п'ять шляхів доведення існування Бога, які демонструють залежність сотвореного, а тому сущого, від Першопринципу. Проте, оскільки Бог набагато більший за пізнавальні можливості сотвореного людського розуму, людина не може пізнати Бога як *Vin є*, лише як *Vin не є*. Спосіб заперечення допомагає зробити необхідне розрізнення між трансцендентним Богом, з одного боку, і всім сущим, з іншого. Негативна теологія допомагає Аквінату забезпечити абсолютність Абсолюту в теології. Ані катафатична, ані апофатична теологія не є останнім словом для св. Томи.

Взаємодією стверджень і заперечень Аквінат доповнює третім шляхом, на якому він прагне уникнути небезпеки радикальної апофатики. Бог перевищує наші природні спроможності внаслідок своїх досконалостей. Його буття – не порожнеча й не тьмяне марево суцільної непізнаваності. Буття Бога – це максимальна *досконалість і повнота*. Бог не залишає нас ні з чим. Він дає нам можливість бути причетними до цієї буттєвої повноти. Зрозуміло, що наше пізнання не може вичерпати й до кінця досягнути таке буття. Проте ми можемо щось про нього знати. [...] Теологія покликана *підвести нас до тайни Божої повноти й показати їй нам у всьому її сяйві та славі* (с. 207-208).

Ретельний аналіз теорії буття св. Томи Андрій Баумейстер починає з пояснення того, як Тома розумів структуру сущого, і закінчує розглядом теорії в контексті сучасної дискусії. Досить цікавим і важливим у книзі є дискурс про природу реальної відмінності між сутністю і буттям у св. Томи.

Нарешті в останній частині монографії Андрій Баумейстер розглядає метафізику пізнання у св. Томи, представляючи структуру раціональної душі людини і спосіб, в який вона пізнає матеріальний світ, саму себе і речі, що перевищують природні когнітивні спроможності людини. Зрештою постає питання, в який спосіб людина може пізнати Бога, коли бачить сутність Бога, і якими є умови такої можливості. Міра причетності до пізнання Бога залежить від міри любови, яку людина має до Бога (див. 360-361).

Важливо зазначити, що у філософському контексті Баумейстер представляє значний вплив на думку св. Томи не лише філософії Арістотеля, а й неоплатонізму, що дуже важливо для глибшого і коректнішого розуміння думки Аквіната.

Дуже допомагає також подання цитованих текстів не лише в перекладі, а й посилання безпосередньо на самі першоджерела оригінальною латинською мовою, що дає читачам можливість прямого контакту з текстом, що аналізується.

Треба віддати авторові належне за ретельно підготовлений текст, що представляє читачеві вчення ангельського доктора як безпосередньо, так і в контексті різнопланових дискусій теологів і філософів пізнішої доби. Без сумніву, це ви-

дання користуватиметься повагою серед тих, хто зацікавлений зануритись у духовне й інтелектуальне багатство вчення святого Томи Аквінського.

Олег Новосельський

Boris Gunjević. *Raspeti subjekt: bez Graala*. Beograd: Fabrika knjiga 2010. 242 с.

Про невеличку Хорватію в певному сенсі можна говорити як про богословську несподіванку. В Україні вже знають римо-католицького богослова Томіслава Іванчича¹ та протестантського Мірослава Вольфа², але з'явилося молоде покоління богословів, зокрема Борис Ґуневич (1972 р.н.), який вже зарекомендував себе виданою спільно із відомим словенським філософом Славоєм Жіжеком книгою «Бог у муках: інверсії апокаліпсису»³. До слова, Ґуневич є пресвітером Лютеранської (євангельської) Церкви. Як на малочисельну протестантську спільноту Хорватії, де більш ніж 80% населення зараховує себе до Римо-Католицької Церкви, – це великий успіх та ще одна богословська несподіванка.

Моїм наміром є подати огляд книги Бориса Ґуневича «Розп'ятий суб'єкт: без Граала» (Београд 2010)⁴, що складається із дев'яти практично самостійних есеїв, об'єднаних однією ідеєю: богослов'я, що кидає виклик постмодерному нігілізму та повертається в середовище гуманітарних дисциплін як ключова дисципліна.

У вступі із провокативною назвою «Чому нам не варто читати передмови?» Ґуневич пояснює, чим є богослов'я особисто для нього. Це чарівність, романтика та одночасно дисципліна виживання в екстремальних умовах. Як наукова дисципліна, богослов'я цілковито маргінальне, позаяк предмет його дослідження повсякчас никне перед будь-яким дослідженням. Відтак богослов'я цілковито неприбуткове, богословським фахом сьогодні неможливо заробити на прожиття. Натомість, присвятивши життя богослов'ю, щоденно опиняємось у ситуації, коли здобути знання змушені перевіряти на практиці, щоб через набутий досвід перевірити те, у що віримо. «Видається мені, що початок богослов'я більше суголосний із стогоном чи навіть воланням і меншою мірою нагадує філософське здивування, що писклявим фальцетом промовляє людству, пильнуючи політичну коректність», – зазначає Ґуневич (с. 12). Богослов'я протистоїть нав'язаному

¹ Т. Іванчич. *Діагностика душі й агіотерапія*. Львів 2010.

² М. Вольф. *По подобию Нашему: Церковь как образ Троицы*. Черкасы 2012; М. Вольф. *Презрение и принятие. Богословские размышления о самосознании, восприятии Другого и примирении*. Черкасы 2014.

³ Slavoj Žižek, Boris Gunjević. *Bog na mukama: obrati apokalipse*. Rijeka 2008; S. Žižek, B. Gunjević. *God in Pain: Inversions of Apocalypse*. New York 2012.

⁴ Boris Gunjević. *Raspeti subjekt: bez Graala*. Beograd 2010.